

İLHAMİ BİLGİN

MERZİFON'DA BULUNAN BİR ÇİFT
AHŞAP KAPI KANADI

İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı'ndan ayırbasım.

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ — ANKARA

1975

Baş No: 2658

No: 2658

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. 01658

SINIFLAMA NO.

01658

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

MERZİFON'DA BULUNAN BİR ÇİFT AHŞAP KAPI KANADI

İLHAMİ BİLGİN

Merzifon'daki Çelebi Sultan Mehmet Medresesi'nin yanında uzunlamasına dikdörtgen planlı, ahşap sütunlu bir cami vardır. Halk arasında "Medreseönü Camii" diye anılır. Kuzeyde ve sonradan sundurma tarzında yapılmış camekânlı son cemaat yerindeki kapının üstünde bulunan kitabesine göre 1426/1427 yılında yaptırılmıştır. Halil Edhem bu camii'nin aslında Çelebi Sultan Mehmed'in oğlu II. Murad Han tarafından yaptırıldığını, fakat şimdi Çelebi Sultan Mehmed vakfından idare edildiğini, bu yüzden de Çelebi Mehmet Camii olarak anıldığını söyler¹.

Bu cami birkaç kez onarılmış, son onarım sırasında doğu cephesine yuvarlak kemerli pencereler ile bir cümle kapısı daha açılmıştır. Doğru kapısının ahşap kanatları da dikkatimizi çektiğinden kapı kanatlarını bir kez daha ele almakta fayda gördük.

Tam bir palmetin yapraklarının uçlarından çıkan saplardan birinin diğer palmete bağlanması ve öbür sapın küçük bir yaprakla son bulmasıyla oluşan bordür, dikdörtgen bir çerçeve yapacak şekilde kapı kanatlarını dolandır (Resim 1). Üst kenar bordürünün köşelerinden başlayan nesih yazılı âyet-i kerîme bandı basık kemer teşkil edecek şekilde kapı kanatlarını taçlandırır. Kemerin içinde de kavise uygun tarzda düzenlenmiş yazılar vardır. Kanatların ortalarında iri birer madalyon ile bunların alt ve üstlerinde madalyonlara bitişik damla şekilli tâli madalyoncuklar yer alır. Madalyonların içleri daha derin, etrafi daha sathî oyulmuş rumî bir kompozisyonla süslüdür. Geometrik süslemeyle ilgili hiçbir motif yoktur.

Çelebi Sultan Mehmed Camii'nin kapı kanatları ilk kez Mehmet Ağaoğlu tarafından yayınlanmıştır². M. Ağaoğlu bu yazısında Ana-

¹ H. Edhem, "Merzifon'da Pervane Muinüddin Süleyman Namına Bir Kitabe", *TOEM*, İstanbul, 1333, Nu. 43, s. 42.

² M. Ağaoğlu, "Unpublished Wooden Doors of the Seljuk Period" *Parnassus*, New-York, 1938, Vol. 10, number 1, s. 24.

dolu Selçukluları devrinin birkaç ahşap eserini de tanıtmış, ancak Merzifon'daki kapı kanatlarını kanımızca hatalı olarak tarihlemiştir. Yazar, Halil Edhem'in makalesini³ kaynak göstererek, o zamanlar 1264 tarihli Cami-ül-Atik'de bulunan bu kapı kanatlarının Merzifon'daki büyük yangında kurtarılarak Çelebi Sultan Mehmed Camiine nakledildiğini söyler. Oysa Mehmed Ağaoglu'nun dayandığı makalede H. Edhem aynen şöyle demektedir:

“Merzifon gerek Selçukî ve gerek Osmanlı devrinden kalma pek çok ve mühim âsar-ı mimariyye ve tarihiyyeyi muhtevidir. Bunlar meyânında Çelebi Sultan Mehmed Han'ın bir camii dahi vardır ki zannımıza göre 1320 senelerinde yandı. Güzel bir ağaç minberiyle iki adet kapı kanadı kurtarılarak Çelebi Mehmed'in cami-i cedîdi tesmiye olunan fakat öglü Murad Han sanînin inşâ-gerdesi olan camiye naklolunmuştur.”

Bu pasajdan da anlaşıldığı gibi kapı kanatları 1264 tarihli bir kitabesi olan camiden değil, XIV. yüzyıl sonu veya XV. asır başlarında Çelebi Sultan Mehmed'in yaptırdığı camiden, Çelebi Mehmed Camii olarak bilinen fakat II. Murad tarafından yaptırılan şimdiki camiye nakledilmiştir. Yâni bu kapı kanatları Ağaoglu'nun dediği gibi 1264 tarihli bir Selçuklu devri eseri değil, fakat Beylikler devri eseridir. Bu savımızı Anadolu ahşap işçiliğinin gelişimindeki bazı formları ve kompozisyonları kıyaslıyarak da destekleyebiliriz.

1205 yıllarında yapıldığını tahmin ettiğimiz, bugün Ankara Etnografya Müzesi'nde bulunan, Kayseri Ulu Camii'nin ahşap kapısında⁴, bitkisel motifli bir bordür iki yan kenardan yukarıya doğru uzanır, sivri bir kemer teşkil ederek ve kemerin tepe noktasında kesişerek devam eder, dikdörtgen çerçeveyi tamamlar (Şema a). Kemerin başlangıç yerlerini birleştiren yatay doğru üzerinde de nesih yazılı bir kitabe yer alır. Bütün kapı yüzeyi geometrik geçmelerle, üçgenlere ve poligonlara bölünmüş, içleri bitkisel motiflerle doldurulmuştur.

Aynı şekilde Ankara Hoca Paşa Camii⁵ (XIII. yüzyıl), Akşehir Seyit Mahmut Hayranî Türbesi kapısı⁶ (XIII. yy. ortası) ve Ankara

³ H. Edhem, *a.e.*, s. 42.

⁴ B. Ögel, “Selçuklu Devri Anadolu Ahşap İşçiliği Hakkında Notlar”, *Yıllık Araştırmalar Dergisi* Ank. 1957, sayı: 1, s. 199-200.

⁵ B. Ögel, *a.e.*, s. 214.

⁶ B. Ögel, *a.e.*, s. 204.

Baklacı Mescid 7 kapı kanatlarında da geometrik kompozisyonların bölüdüğü parçacıkların içindeki rumîlerle süslü kapı yüzeyi, bordürlerin oluşturduğu sivri kemerlerle sınırlanır.

Ankara'daki Hacı Hasan Camii⁸ (XIII. yy.) kapısı, Ilgın kapısı⁹ (XIII. yy.), Sülünlü kapı¹⁰ (XIII. yy. 1. yarısı), Karaman İbrahim Bey İmareti'nin pencere kanadı ve Ermenak Akça Mescid kapısı¹¹ (1300) sivri kemer elemanına ek olarak kapı kanatlarının ortasında yer alan birer madalyonla yeni bir kompozisyon meydana getirirler (Şema b). Bu kapı kanatlarında madalyonların içleri önce çok kollu geometrik yıldızlarla bölünürken, yıldız kollarının arasına ve meydana gelen poligonların içlerine rumî desenler oyulmuştur.

XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu ahşap işçiliğinde genel görünümde ve detaylarda, XIII. yüzyıla nazaran bazı farklılıklar ortaya çıkar. Örneğin Ermenak Ulu Camii (1302)¹², Ermenak Sipas Camii (1349)¹³, Sinop Arslan Camii (1351)¹⁴, Kasabaköy Mahmut Bey Camii (1367)¹⁵ ve Ankara Alâeddin Camii'ne tamirler sırasında konan pencere kanadında¹⁶ (1361) kanatların ortalarına tâli madalyoncukları bulunan birer madalyon işlenmiştir. Madalyonların alt ve üst kenarlarında da dikdörtgen panolar halinde kitabelikler yerleştirilmiştir (Şema c). Madalyonların içlerine de, Ermenak Ulu Camii'ninki hariç, sadece bitkisel motifler işlenmiştir. XV. yüzyıl eseri olan bir grup ahşap kapı kanadında "şema c" aynen görülmektedir. Yalnız bordürler kitabelik kısmının üstünde basık birer kemer meydana getirirler. Bu kemerler bir yazı bandı halinde olabileceği gibi bitkisel motifli bordür halinde de olabilir (Şema d). Bir diğer fark da madalyonlardaki süslemelerde görülür. Selçuklular devrinin kapı madal-

⁷ B. Ögel, *a.e.*, s. 204.

⁸ B. Ögel, *a.e.*, s. 203.

⁹ B. Ögel, *a.e.*, s. 204.

¹⁰ B. Ögel, *a.e.*, s. 204.

¹¹ O. Aslanapa - E. Diez, *Karaman Devri Sanatı*, s. 10-14, İst. 1950.

¹² O. Aslanapa, *a.e.*, s. 5-7.

¹³ O. Aslanapa, *a.e.*, s. 8-10.

¹⁴ B. Ögel, *a.e.*, s. 205.

¹⁵ B. Ögel, *a.e.*, s. 206.

M. Akok, "Kastamonu'nun Kasaba Köyünde Candaroğlu Mahmut Bey Camii", *Belleten*, Ankara 1946, X, s. 2.

¹⁶ B. Ögel, *a.e.*, s. 206.

yonlarında geometrik süslemeler, bitkisel süslemelere göre daha belirgindir. Bitkisel süslemeler, daha çok geometrik şekillere fon teşkil edecek düzende kullanılmıştır. Oysa XIV. ve XV. yüzyıl kapılarının madalyonlarında herhangi bir geometrik bölüntü veya kompozisyon karşımıza çıkmıyor. Sadece, merkezdeki çok kollu bir yıldızın uçlarından çıkan akslar üzerinde gelişen girift arabesk madalyonun bütün sathına yayılmaktadır. Birgi Ulu Camii'nin, Bursa Yeşil Camii'nin, Ankara Hacı Bayram Türbesi'nin, Ankara Alâeddin Camii'ne tamir sırasında konan pencere kanadının, Sinop Arslan Camii'nin, Kasabaköy Mahmut Bey Camii'nin kapı kanatlarındaki madalyonlar açıklamaya çalıştığımız düzendedir.

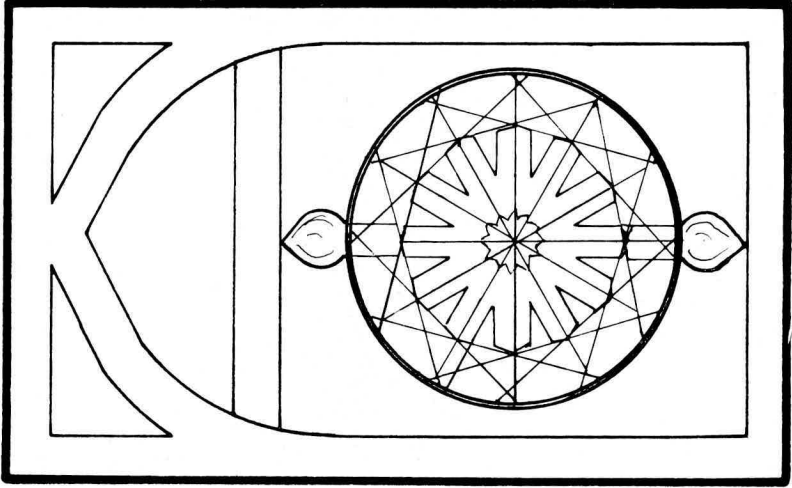
Konumuz olan Merzifon'daki kapı kanatları da Selçuklular devrinin kapılarından olan ayrılıkları ve XV. yüzyıl ahşap kapılarıyla olan benzerliklerinden ötürü M. Ağaoğlu'nun dediği gibi 1264 yılından değil, XV. yüzyıldan kalma bir eserdir.

Bu arada M. Ağaoğlu'nun dokunmadığı bir detayı da belirtmek yerinde olur. Yazar, Merzifon kapı kanatlarını bugüne göre daha az tahrip olmuşken görmek şansına sahip olmuştur. Bu kapı kanatları yeni açılan doğu kapısına monte edilirken, kanatların bazı kısımları kesilip atılmıştır. Biz, Ağaoğlu'nun neşrettiği fotoğrafta kapıyı yapan sanatçının imzasına rastladık. Sağ kanadın, sol kenarının ortalarına rastlayan bir yerde sanatçının imzası mevcut idi. Kötü baskı nedeniyle "Amel-i Ömer bin" ibaresi zorlukla okunabilmektedir. Ancak imza yeri fazla harab olduğundan sanatçının babasının kim ve nereli olduğunu öğrenmek mümkün olamadı.

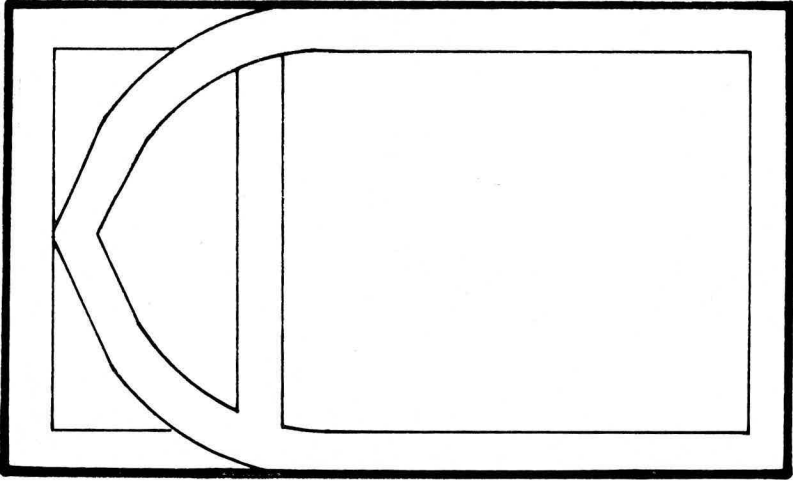

Res. 1

İ. Bilgin

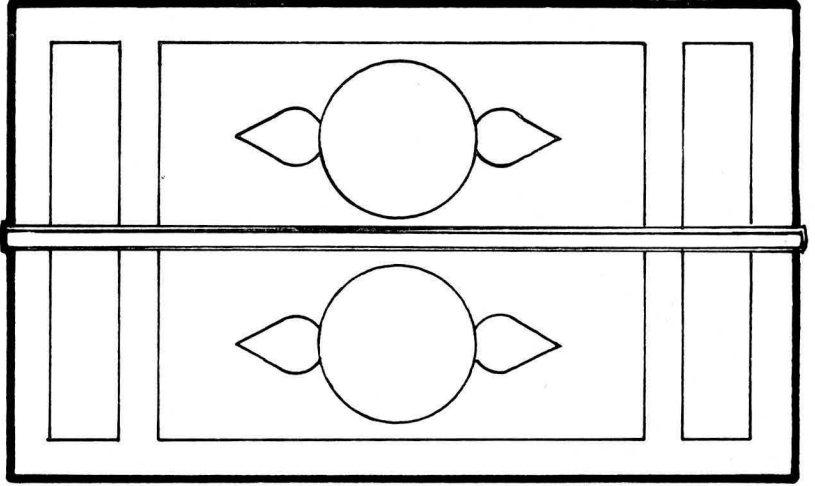
Şek. b

Şek. a

Şek. c

Şek. d

